

УДК 346.1:37

КОМЕРЦІЙНИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Богдан Дерев'яно,

*професор кафедри господарського та екологічного права ДЮІ МВС України,
к.ю.н., доцент*

У науковій статті визначено напрями розвитку господарського та іншого законодавства у частині встановлення комерційного статусу суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері освіти.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, освітні послуги, навчальний заклад, підприємницька діяльність, некомерційне господарювання, СПД.

На сьогоднішній день навчальними закладами (далі – НЗ) надається велика кількість основних і додаткових освітніх а також інших послуг. Визначення ознак таких послуг сприяє посиленню впливу на них з метою вдосконалення. А це є необхідним через наявність у сфері освіти великої кількості недоліків (наприклад В.К. Колпаков визначив, що суттєвими недоліками системи надання послуг органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами й організаціями, що належать до сфери їх управління, є: необґрунтоване впровадження нових видів послуг; неналежне законодавче регулювання процедури надання послуг; відсутність критеріїв, за якими послуги поділяють на платні та безплатні, а також установлена вартість послуг; невиправданий поділ (подрібнення) однієї послуги на кілька платних послуг; необґрунтована вимога до фізичних та юридичних осіб отримувати супутні платні послуги; перекладення обов'язків зі збирання довідок та інших документів або з їх погодження на фізичних і юридичних осіб; вимагання від фізичних і юридичних осіб довідок та інших документів, подання яких не передбачено нормативно-правовими актами, або у формі, яку не встановлено законодавством; відсутність графіка надання послуг у зручний для фізичних і юридичних осіб час; необґрунтовано тривалий або невизначений строк надання окремих послуг; обмеженість доступу до інформації, необхідної для отримання послуг; віднесення до повноважень одного й того самого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування надання відповідних послуг і здійснення контролю за їх наданням; ставлення до фізичних та юридичних осіб як до прохачів, орієнтація не на задоволення потреб особи, а на формальне дотримання процедури; невизначення порядку використання коштів за надання послуг [1, с. 29-30]). Переважна більшість із названих недоліків притаманна сфері освіти. Безумовно, необхідно мінімізувати названі недоліки. Робити це необхідно комплексно – шляхом змін норм законодавства (наприклад, Г.О. Пономаренко зважаючи на те, що у законодавстві чітко не визначено або визначено фрагментарно поняття, мету, завдання та види освітніх послуг, що надаються державними ВНЗ, пропонує прийняти комплексний правовий акт з цих питань – наприклад, Положення про надання освітніх послуг державними ВНЗ. Цим положенням авторка пропонує також врегулювати умови та порядок ліцензування діяльності з надання освітніх послуг; умови та порядок укладення Типового договору про надання освітніх послуг із визначенням його основних положень (насамперед, прав та обов'язків сторін такого договору); видів та порядку надання платних послуг державними ВНЗ [2, с. 11]) та поліпшення господарської практики, зокрема в частині покращення майнової і фінансової основи господарювання НЗ. Зрозуміло, що підвищення якості можливе за рахунок підвищення фінансування. А отримати фінансові ресурси можливо за рахунок надання якісних платних послуг. Отже коло замкнулося. І на перший план вийшло питання «Що первинне?». Вважаємо, що первинною є необхідність отримати гроші за рахунок надання оплатних послуг. Проте і досі у законодавстві, теорії і практиці залишається відкритим питання про правову природу платних освітніх послуг та комерційний чи не комерційний статус НЗ. Загальні питання правового регулювання діяльності НЗ були предметом розгляду вітчизняних юристів, посилення на праці яких є у статті: Т.М. Боголіб [3], Є.В. Булатов [4], О.В. Волошина [5], Т.П. Козарь [6], М.Н. Курко [7], А.О. Монаєнко [8], Г.О. Пономаренко [2], Т.І. Тітова [9], Л.М. Шаталова [10] та ін. Проте питання щодо визначення прибуткового характеру надання послуг НЗ залишаються суперечливими та остаточно не вирішеними. У зв'язку зі сказаним ціллю статті є визначення шляхів розвитку господарського та іншого законодавства у частині встановлення комерційного чи некомерційного статусу суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері освіти.

Для характеристики правового статусу НЗ слід розглянути більш важливе питання: про співвідношення понять «суб'єкт господарського права», «суб'єкт господарювання», «суб'єкт

підприємницької діяльності», «некомерційний суб'єкт господарювання». У ГК України прописано однозначно, проте вченими і практиками коментується по-різному.

Виходячи з логічно побудованого ГК України можна визначити співвідношення цих понять (при цьому слід згадати, що проект Господарського кодексу СРСР було розроблено ще наприкінці 1960-х років. Планувалося, що він буде діяти у межах всієї країни, а цивільні кодекси – у межах республік. На той час як і зараз цивільне законодавство мало більш виражений національний характер. Тому не дивлячись на тотальну уніфікацію в СРСР цивільні кодекси мали окремі республіки. Господарське законодавство мало наднаціональний характер, а тому поширювало свою дію на територію усього СРСР. Аналогічним є законодавство США, де на рівні окремих штатів існує цивільне законодавство, а Єдиний комерційний кодекс діє на рівні усієї країни. Після відхилення чиновництвом та цивілістами спроба ухвалення Господарського кодексу СРСР знайшла продовження наприкінці 1980-х років. А проект ГК України готувався та удосконалювався з початку 1990-х років до моменту його ухвалення. А тому абсолютна більшість норм ГК України є ретельно вивіреною та узгодженою між собою та з іншими актами господарського законодавства).

Поняття «суб'єкт господарського права» є найбільш широким. Суб'єкти господарського права у статті 2 ГК України названо учасниками відносин у сфері господарювання. До їх складу крім 1) суб'єктів господарювання віднесено також 2) споживачів; 3) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією; а також 4) громадян, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [11].

НЗ є суб'єктами господарювання. Тому вони відповідно до частини 1 статті 55 ГК України здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [11]. Вони як суб'єкти господарювання можуть бути СПД – НЗ, утвореними з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Також НЗ можуть бути некомерційними суб'єктами господарювання: можуть належати до державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до статті 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування [11].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» ВНЗ є неприбутковою організацією. На це непрямому вказує норма частини 1 статті 63 Закону, адже господарювання на основі права оперативного управління вказує на здійснення некомерційної діяльності [12]. Крім цього неприбутковий характер діяльності ВНЗ III та IV рівнів акредитації підтверджує норма статті 157 «Оподаткування неприбуткових установ та організацій» Податкового кодексу України, якою зазначено, що «Ця стаття застосовується до неприбуткових установ та організацій, зареєстрованих згідно з вимогами законодавства та внесених органами державної податкової служби в установленому порядку до Реєстру неприбуткових організацій та установ, які є: ...б) ...громадськими організаціями, створеними з метою надання реабілітаційних, фізкультурно-спортивних для інвалідів (дітей-інвалідів) та соціальних послуг, правової допомоги, провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності...; науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами III - IV рівнів акредитації, внесеними до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави» [13]. Тобто з цієї норми випливає, що ВНЗ III - IV рівнів акредитації є неприбутковими установами та організаціями. Проте від сплати податку на прибуток вони будуть звільнені за умови внесення їх до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави та до Реєстру неприбуткових організацій та установ.

Отже на сьогодні ВНЗ України незалежно від форми власності мають некомерційний характер. У зв'язку з цим виникають питання відносно інтересів і доходів приватного ВНЗ.

Статтею 86 ЦК України визначено, що непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [14]. Отже, основна мета діяльності приватного ВНЗ і його основні завдання (у т.ч. як вони сформульовані у статті 22 Закону України «Про вищу освіту») усе ж повинні бути включені у структуру його господарсько-правового статусу [4, с. 62]. Із другою частиною цього висновку слід погодитися. А наведене положення статті 86 ЦК України, як і аналогічні норми спеціального законодавства потребують подальшого аналізу та коригування.

Не зважаючи на некомерційний статус НЗ та ВНЗ вони все одно надають велику кількість платних послуг, за рахунок чого заробляють гроші, необхідні для їх інвестування. Прагматичні американці

підраховали, що кожний долар, вкладений в освіту, приносить не менше чотирьох доларів прибутку. В міру отримання знань, а також досягнення більш високого статусу (ступеня, посади, роботи), це співвідношення збільшується. Науковий і професійний ріст – це шлях до поліпшення добробуту, підвищення рівня життя. Отже, знання стали товаром, що використовується суспільством і приносить реальну користь як їх носію, так і суспільству [3, с. 76]. За іншими даними США кожен долар, інвестований у сферу освіти, дає 300% прибутку, а відтак у США освіту було визнано найголовнішим пріоритетом держави, реалізуючи програму «Національні цілі освіти». За оцінками експертів-економістів, США, ФРН і Японія отримують 40-60% приросту національного доходу за рахунок удосконалення освіти [9]. Тому і в Україні оплатність освітніх послуг як основна їх характеристика повинна знаходити продовження свого дослідження та визначення напрямів її оптимізації. А вітчизняні НЗ мають підвищувати якість своїх послуг з метою забезпечення можливості конкурувати із зарубіжними колегами.

О.В. Дубровка вказує, що конкуренція за випускників середніх загальноосвітніх НЗ на ринку послуг вищої освіти в основному існує між ВНЗ й конкурентами (підприємства, середні професійні НЗ); а також між державними й недержавними ВНЗ, що реалізують схожі за профілем професійні освітні програми [15, с. 65]. При цьому учасниками такої конкуренції є як вітчизняні, так і зарубіжні НЗ. У такій конкуренції вітчизняні НЗ у більшості своїй нічим не поступаються зарубіжним. Однак не зовсім чесна, як на нашу думку, конкуренція з боку зарубіжних НЗ призвела до заниження вартості українських дипломів на зарубіжних ринках праці, до поширення відомостей про неякісність української освіти тощо. Такі проблеми визнання дипломів та успіху випускників на національному й світовому ринках праці доводиться розв'язувати в умовах браку загальновизнаного визначення якості вищої освіти – закладів, навчального процесу та професійної компетенції випускників. Вихід, на думку фахівців, у подальшому реформуванні системи освіти, її демократизації з орієнтацією на стандарти класичних університетів, диференціації НЗ відповідно до суспільних потреб, у розширенні спеціалізації відповідно до вимог ринку праці [6, с. 112]. Найбільш ефективним вважаємо реалізацію останніх положень у наведеній думці Т.П. Козаря.

Конкурентоспроможність освітніх послуг вітчизняних НЗ крім власне їх вартості та матеріально-технічної бази НЗ, залежить від типу та виду самого НЗ, спеціальності та рівня акредитації НЗ, міста, в якому знаходиться НЗ, та місця на мапі цього міста.

А.О. Монаєнко вказує, що на конкурентоспроможність послуг впливає регіон розташування НЗ. Ним визначаються зовнішні умови функціонування НЗ – демографічна ситуація, ємкість ринку праці для випускників, рівень добробуту населення, стан економіки регіону та її спеціалізація, вектор потреби населення в освітніх послугах, структура освіти в регіоні, соціальна мобільність населення, наявність зв'язків з іншими регіонами у сфері освіти, наявність інших конкуруючих НЗ. Наявність достатньої кількості професорсько-викладацького і учбово-допоміжного персоналу відповідної кваліфікації дає можливість збільшувати прийом студентів на платне навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації, розширювати спектр спеціальностей і напрямів підготовки [8, с. 118]. Зараз кожний десятий студент України навчається в Харкові, який залишається лідером в Україні за показником концентрації студентів у його НЗ, що, з одного боку, потребує додаткових зусиль регіональної державної адміністрації на розробку заходів розвитку вищої освіти, а з іншого – дає потенціал для підвищення можливості запровадження спільних проектів на міжвузівському рівні українсько-російського транскордонного та міжнародного співробітництва [16, с. 27]. Усталена інфраструктура українських міст дає переваги наявним НЗ, що діють у них багато років. Проте й інші можуть знайти свою нішу на ринку освітніх послуг. Для цього необхідно вживати заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності на певному сегменті ринку та привабливості серед споживачів освітніх послуг. Це стосується різних НЗ, спрямованих на різні категорії учнів.

Не є винятком і послуги, що надаються відомчими НЗ. Для підвищення конкурентоспроможності рівня послуг, що надаються ВНЗ системи МВС, пропонується розвивати новаторські технології. Щоб процес спрямування новаторських дій у педагогічному процесі відомчих НЗ був сталим і плідним О.В. Волошина та Г.С. Безверхня пропонують враховувати особливості сучасного етапу розвитку суспільства взагалі та ОВС зокрема: 1) негативний вплив корінних змін в усіх сферах духовного, суспільного та економічного життя; 2) клімат у суспільстві та в ОВС; 3) характер виховання, в якому старі цінності відійшли, а нові не народилися; 4) завдання і призначення ОВС, авторитет яких знизився; 5) мету нововведень, що пропонуються; 6) методику впровадження педагогічних нововведень; 7) мотивацію офіцерів-педагогів, їх ентузіазм, прагнення до відкриття нових знань, отримання задоволення від своєї діяльності, постійний пошук нових прийомів, способів та форм

навчання і виховання [5, с. 280-281]. Важливе значення для відомчих, рівно як і для інших, НЗ має отримання додаткових платних послуг, які необхідно розвивати і розширювати їх перелік.

Однак у науковій літературі вказується, що надмірна комерціалізація вищої школи здатна завдати непоправної шкоди її основній діяльності як традиційних платних послуг [10, с. 470]. Проте це не означає, що від неї слід відмовитися. На сьогодні виділяються платні послуги НЗ, благодійні внески та дарунки, освітні гранти, стипендії, освітнє страхування тощо [10, с. 470] та багато інших джерел фінансування освітньої діяльності, інвестування в діяльність НЗ. Проте питання, пов'язане із оплатністю освітніх та інших послуг у сфері освіти як основною їх характеристикою, із визначенням прибуткового чи неприбуткового статусу НЗ за рахунок надання освітніх послуг потребує подальшого дослідження.

Майже усі ВНЗ незалежно від форми власності надають платні освітні та інші послуги. Грошові кошти, отримані при цьому не вважаються валовим доходом. Така ситуація сталася через наявність двох основних критеріїв визначення прибутковості НЗ. Першим критерієм є отримання грошей у кількості, що перевищує собівартість наданих послуг. А другим критерієм є напрям їх цільового використання.

У зв'язку із цим М.Н. Курко відзначає, що доходи державних ВНЗ спрямовуються на відшкодування витрат, пов'язаних із наданням платних послуг, сплату податків, обов'язкових згідно з чинним законодавством внесків, відрахувань, зборів, платежів, а **прибуток** (виділення наше – Б.Д.), що залишається в розпорядженні державного НЗ, спрямовується на покриття перевищення загальної суми видатків закладу над встановленими обсягами бюджетних асигнувань [7, с. 231]. Застосування терміну «прибуток» не випадкове, оскільки ще двічі повторюється вченим [7, с. 231].

Такий розклад речей виправдовується законодавством та вченими - юристами. У теорії права поширеними є думки типу: здійснення підприємницької діяльності некомерційними організаціями у цілому не відповідає цілям їхньої діяльності, оскільки їх основною метою не є одержання прибутку. Однак, це не виключає можливості їх участі у підприємницькій діяльності. Вони можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо вона служить меті створення некомерційної організації, та одержувати прибуток, необхідний їм для реалізації статутних цілей [10, с. 469; 17, с. 80-81]. За таким правилом офіційно визнані некомерційними організаціями товарні біржі (частиною третьою статті 1 Закону України «Про товарну біржу» визначено, що товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку [18]. А визначення поняття товарної біржі вказує, що «Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність... [18]. Тобто прибуток тут також присутній. Проте отримується він не товарною біржею, а її учасниками), торгово-промислові палати (пунктом 1 статті 1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» зазначено, що торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання. А пунктом 2 цієї статті визначено, що торгово-промислова палата може займатися підприємницькою діяльністю лише в тому обсязі, в якому це необхідно для виконання її статутних завдань. Одержаний нею прибуток не розподіляється між членами торгово-промислової палати, а спрямовується на виконання її статутних завдань [19]), кредитні спілки (пунктом 1 статті 1 Закону України «Про кредитні спілки» передбачено, що кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. А пунктом 2 цієї ж статті передбачено, що кредитна спілка є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, передбачених Законом України «Про кредитні спілки» [20]. Виникає питання «чи можуть фінансові послуги надаватися безоплатно без мети отримання прибутку»), релігійні організації (у науковій літературі зазначається, що «окремі норми щодо діяльності релігійних організацій як неприбуткових організацій у сфері господарювання містить, перш за все, ГК України та Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації», а також деякі інші нормативно-правові акти» [21, с. 1]. Зі статті 112 ГК України частково випливає, що релігійні організації є некомерційними. Непрямо це можна зрозуміти і з положень названого Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації» [22]. Проте у частині другій статті 19 цього Закону вказано, що «прибуток від виробничої діяльності та інші доходи підприємств релігійних організацій оподатковуються відповідно до чинного законодавства в порядку і розмірах, установлених для підприємств громадських організацій. Суми їх прибутку, які використовуються в добродійних цілях, не оподатковуються» [22]) та деякі інші організації. Вони є некомерційними, проте надають оплатні послуги й отримують прибуток від цього.

Вважаємо, що така ситуація є невірною. Основним і єдиним критерієм визнання суб'єкта господарювання комерційним повинен бути сам факт отримання прибутку. А напрямок використання отриманих коштів не повинен братися за основу при прийнятті рішення відносно прибутковості суб'єкта господарювання. Проте це питання потребує окремих досліджень у майбутньому. Зараз лише можемо прогнозувати, що розвиток господарського та іншого законодавства піде у бік встановлення комерційного статусу суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері освіти. Більше того, прогнозуємо, що за якийсь час залишиться один критерій і всі суб'єкти господарювання будуть мати статус комерційних.

Література:

1. Колпаков В.К. Послуги в предметі адміністративного права / В.К. Колпаков // Науковий вісник НАВС. — 2011. — № 1. — С. 23—32.
2. Пономаренко Г.О. Поняття та особливості освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами / Г.О. Пономаренко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2009. — № 3 (46). — С. 6—14.
3. Боголіб Т.М. Фінансові аспекти розвитку вищої освіти у США / Т.М. Боголіб // Фінанси України. — 2010. — № 2. — С. 70—82.
4. Булатов Е.В. Структура хозяйственно-правового статуса высших учебных заведений частной формы собственности / Е.В. Булатов, И.Н. Остривный // Экономика та право. — 2010. — № 1. — С. 61—66.
5. Волошина О.В. Особливості запровадження інноваційних технологій у відомчих навчальних закладах / О.В. Волошина, Г.С. Безверхня // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2009. — № 2. — С. 276—283.
6. Козарь Т.П. Сучасна парадигма формування освітньої політики держави в Україні / Т.П. Козарь // Экономика та держава. — 2009. — № 7. — С. 110—112.
7. Курко М.Н. Правові засади цільового використання фінансових ресурсів у сфері вищої освіти / М.Н. Курко // Форум права. — 2010. — № 3. — С. 227—233 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kmncvo.pdf>.
8. Монаєнко А.О. Особливості позабюджетної діяльності вищих навчальних закладів / А.О. Монаєнко // Наше право. — 2009. — № 4. (Ч. 1). — С. 116—119.
9. Тітова Т.І. Освіта та правова культура юриста: стан, проблеми, шляхи вирішення / Т.І. Тітова // Кримський юридичний вісник. — Сімферополь, 2009. — Вип. 1 (5). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2009_1/1-5/34.pdf.
10. Шаталова Л.М. Особливості фінансово-господарської вищих навчальних закладів в Україні / Л.М. Шаталова // Держава і право. — 2010. — Вип. 50. — С. 466—472.
11. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
12. Про вищу освіту : Закон України від 17 січня 2002 року № 2984—III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 20. — Ст. 134.
13. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755—VI / Верховна рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13—14, № 15—16, № 17. — Ст. 112.
14. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
15. Дубровка О.В. Особливості державного регулювання ринку послуг вищої освіти / О.В. Дубровка // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 4. — С. 63—72.
16. Внукова Н. Інноваційний потенціал вищої школи у глобальних викладах XXI століття / Н. Внукова // Вища школа. — 2010. — № 12. — С. 26—36.
17. Господарське право України: навч. посіб. / За заг. ред. Н.О. Саніахметової. — Х.: «Одісей», 2005. — 608 с.
18. Про товарну біржу: Закон України від 10 грудня 1992 року № 1956—XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 10. — Ст. 139.
19. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97—ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 13. — Ст. 52.
20. Про кредитні спілки : Закон України від 20 грудня 2001 року № 2908—III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 15. — Ст. 101.
21. Бардашевич Н.О. Господарсько-правове забезпечення діяльності релігійних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. — Донецьк, 2011. — 20 с.
22. Про свободу совісті і релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 року № 987—XII / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 25. — Ст. 283.

В научной статье определены направления развития хозяйственного и иного законодательства в части установления коммерческого статуса субъектов хозяйствования, предоставляющих услуги в сфере образования.

In the scientific article directions of development of economic and other legislation in part of establishment of commercial status of economic entities, which giving services in the field of education, were certain.